

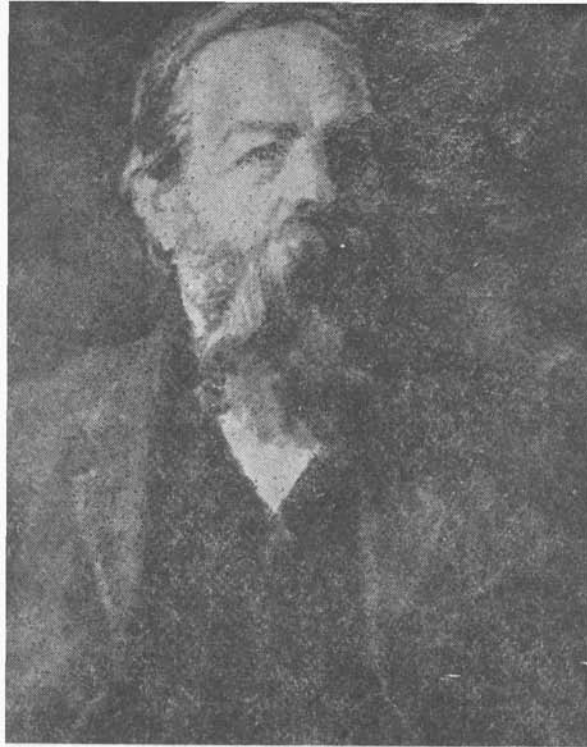
A politikai szociológia alapvető kérdései Engels munkáiban

Születésének 150. évfordulója alkalmából világszerte megemlékeznek Engels Frigyesről, ki nagy barátjával együtt „önmegismerésre és öntudatra nevelte a munkásosztályt, s az álmodozás helyébe a tudományt állította“ (Lenin).

Engels életművét méltatni — sokszorosan nehéz feladat. Nehéz mindenekelőtt azért, mert ez az életmű felmérhetetlen jelentőségű, alkotója a marxista természet- és társadalmfelfogás, a tudományos szocializmus, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom elméletének és politikatudományának egyik létrehozója; Engels életművéről szólni annyi, mint a marxizmus, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom, a szocializmus történelmi pályájáról, jelenlegi problémáiról és távlatairól beszélni. E mellett és ezenkívül egy ilyenszerű méltatásnak még egy másik, hogy úgy mondjam, filológiai természetű nehézsége is van, az, amire mintegy fél évszázaddal ezelőtt a kiemelkedő olasz marxista, Gramsci is rámutatott: rendkívül nehéz Engels munkásságát különválasztani Marxétól, körülhatárolni azt, ami Engels személyes hozzájárulása a marxizmus kidolgozásában.

Gramscinak igaza van abban, hogy mind elméleti, mind eszmetörténeti szempontból egy ilyen — a filológiai kutatások követelményeinek eleget tevő — elemzésre szükség lenne (és tegyük hozzá, hogy noha az elmúlt évszázad marxista világirodalma óriásira duzzadt, egy ilyenszerű vállalkozás azóta sem született meg). Már Gramsci idejében is úgy volt, és számos vonatkozásban ma még inkább az a helyzet, hogy a marxizmus klasszikusai munkáinak filológiai pontosságú tanulmányozása a marxizmus vulgarizáló elsekélyesítése és dogmatizálása elleni harc egyik formája volt és maradt. Annak idején kevesen látták annyira tisztán, mint Gramsci, hogy a marxizmus — ahogy ő nevezte: a praxis filozófiája — nem holt dogma, hanem a cselekvés vezérfonala. A marxi és engelsi életmű filológiai pontosságú feldolgozásának és rekonstruálásának a gondolata Gramscinál éppen azzal kapcsolatosan vetődött fel, hogy olyan „kézikönyvek“ kezdtek megjelenni, amelyek mesterségesen elszegényítették a marxizmus eszmegazdagságát.

Furcsa, de így van: a haladásnak, a tudománynak, az emberiségnek kára származott abból is, ha a marxizmus betűjére való hivatkozással meghamisították annak szellemét, de abból is, ha valamilyen önkényesen értelmezett szellemre való hivatkozással meghamisították betűjét. A következetes marxisták mindig is elválaszthatatlanul egybekapcsolták az alkotókészséget az elvhűséggel. Napjaink politikai abécéjéhez tartozik, hogy a marxizmus klasszikusainak műveiben nem található közvetlen útmutatások korunk minden kérdésére, hogy a marxistáknak maguknak kell végiggondolniuk ezeket és megoldást találniuk reájuk. De a marxizmus abécéjéhez tartozik az is, hogy ezt a feladatot csakis a marxizmus klasszikusainak a tanításai alapján, azok alapos és torzításmentes ismeretében lehet elvégezni. Igaz, hogy — amint maga Engels mondotta — a marxizmus nem dogma, hanem cselekvési és gondolkodási módszer, de ezt a módszert, a gyakorlati és elméleti

Kovács Zoltán Engels-portréja

vonni Engels rendkívüli érdemeit a politika marxista értelmezésének a kidolgozásában. Ezzel szemben, ha nem is jogos, de érthető lenne az az ellenvetés, hogy sem Marxnál, sem Engelsnél nem fordul elő a *politikai szociológia* és a *politikatudomány* elnevezés, hogy valahányszor a politikáról alkotott felfogásokról, a politikáról mint tudományról szóltak, a *tudományos szocializmus* elnevezést használták.

Nem szoktuk Marxtot mint nagy történészt emlegetni, jóllehet ő fektette le a tudományos történelemfelfogás alapjait. Nem szólunk Engelsről mint etnográfusról, noha munkája, *A család, a magántulajdon és az állam eredete* a marxista alapvetésű etnográfia elévülhetetlen műve. Nem nevezzük őket szociológusoknak, jóllehet kidolgozták a tudományos társadalomfelfogást, és *A tőke* világtörténelmi jelentősége ellenére sem nevezzük Marxtot közgazdásznak. A marxizmus klasszikusai a szellem azon univerzális óriásai közé tartoznak, akiket nem lehet szakmailag osztályozni. Minden művük egy új világnézet, egy új élet-, ember- és társadalomfelfogás pillére, és mint ilyen, az egyetemesség jegyében fogant.

Másrészt viszont kétségtelen, hogy mint egyetemes elmélet és módszer, a marxizmus a szellemi élet, a tudomány valamennyi területét forradalmasította, és ebben az értelemben valamennyi társadalomtudomány jogosan tekint a marxizmus klasszikusait a maga nagyjainak. Ezért nem találunk semmi kivetnivalót abban, ha *A munkásosztály helyzete Angliában* című Engels-művet a marxizmus első nagyszabású szociológiai munkájának tekintik, ha az etika, esztétika, axiológia, kultúrfilozófia művelői Marx és Engels útmutatásaira alapozzák fejtegetéseiket, vagy

* „Továbbá arra kérem — írta Engels egyik, Blochhoz intézett levelében —, hogy ezt az elméletet az eredeti forrásokból tanulmányozza, ne pedig másodkézből.“

kérdések minden szubjektívizmustól és elfogultságtól mentes, tudományos megközelítést és megválaszolást elsősorban e módszer kidolgozóitól tanulhatjuk el.*

„Betű“ és „szellem“ dualista szembeállítására idegen tőlünk, idegen a marxizmustól. Lenin ebből a szempontból is iránymutató számunkra; következetesen védelmezte a marxi és engelsi szövegek minden betűjét a hamisítók ellenében, és ugyanakkor példát mutatott arra is, hogyan kell a marxizmust mint a cselekvés vezérfonalát alkalmazni, hogyan kell elszakadni az idejétmúlt, az új körülményekre már nem vonatkozó és nem vonatkoztatható megállapításoktól, és újakkal helyettesíteni vagy kiegészíteni azokat, egyszóval arra, hogy milyen a következetes és alkotó marxizmus.

E jegyzetekben a politikai szociológia és a politikatudomány néhány alapvető kérdésére kívánunk kitérni Engels idevonatkozó fejtegetéseinek megvilágításában. Senki sem fogja kétségbe

ha — adott esetben — Engelsről mint a politikatudomány szaktekintélyéről szólnak. Sőt, éppen a szociológia vagy a politológia vonatkozásában, melyekkel kapcsolatban nemegyszer találkozhattunk vagy találkozhatunk azzal a felfogással, hogy a marxizmus után vagy a marxizmustól függetlenül alakultak ki, a marxista kutatókra fokozott mértékben hárul az a feladat, hogy minél behatóbban tanulmányozzák és hasznosítsák a marxizmus klasszikusainak idevonatkozó tanításait.

*

Marx sírjánál elmondott beszédében Engels halhatatlan barátjának alapvető tudományos érdemei közé sorolta azt, hogy a társadalmi-történelmi tényekről, folyamatokról lehántotta „az ideológiai burját”. Engels maga is a történelem legnagyobb demitizálói és demisztifikátorai közé tartozott. Témánk vonatkozásában a politikai tényekhez tapadt „ideológiai burjánok” legjellemzőbbje az a vélekedés volt, miszerint az állam, a politikai tényező *primum agens* a társadalom életében és fejlődésében. Engels számos írásában elemzi ennek a történelmi idealizmusra alapvetően jellemző álláspontnak a forrásait. Általában, történelmi materialista felfogásuk kidolgozása során Marxnak és Engelnek elsősorban a politika *származtatott*, a gazdaságtól *meghatározott* jellegét kellett elméletileg és tudományosan kimutatnia. A politikáról alkotott új, történelmi materialista felfogás csírájában már Engels első nagy munkájában, *A munkásosztály helyzete Angliában* című könyvében megtalálható. „Manchesterben — írja Engels 1885-ben — szinte orrommal ütköztem bele abba, hogy a gazdasági tények, amelyek az eddigi történetírásban semmilyen vagy csak nagyon lenézett szerepet játszanak, legalábbis a modern világban döntő történelmi erő; alapjai a mai osztályellentétek keletkezésének; viszont ezek az osztályellentétek azokban az országokban, ahol a nagyipar következtében teljesen kifejlődtek... a politikai pártképződés, a pártharcok s ezzel az egész politikai történelem alapjai” (Marx—Engels: *Válogatott Művek* II. 1949. 339).

Engels számos munkájában, mindenekelelt *A család, a magántulajdon és az állam* eredetében sokoldalúan és mélyrehatóan kifejti az új, történelmi materialista politikaelméletet. Ez az elmélet általánosan ismert, szükségtelen itt — akárcsak összefoglalóan is — vázolniunk. Viszonylag kevésbé ismertek azonban Engels figyelemztetési a marxista politikaelmélet alkalmazását és mindenekelelt gazdaság és politika összefüggésének vizsgálatát illetően. Említsünk itt meg néhányat ezek közül.

1895-ben Engels nagyszabású bevezetőt ír Marx *Osztályharcok Franciaországban* című művéhez. (A német szociáldemokrácia akkori vezetői „megcenzúrázták” Engelt, és csak megcsonkítva adták közre írását.) Marx említett munkája a marxista politikai irodalom remekműve, mint Engels jellemezte: „Marx első kísérlete, hogy a kortörténet egy részletét materialista felfogásmódja segítségével az adott gazdasági helyzetből kiindulva magyarázza meg.” Engels Marx rendkívüli éleslátását azzal a figyelemztetéssel is hangsúlyozni kívánja, hogy „a kortörténet eseményeinek és eseménysorozatainak megítélésénél sohasem lesz módunk arra, hogy a végső gazdasági okokig mehessünk vissza”, hogy lehetetlen a gazdaságban végbement változásokat napról napra úgy nyomon követni, „hogy bármely időpontra nézve felállíthassuk az általános végeredményt ezekből a sokszorosán bonyolult és állandóan változó tényezőkből”. A gazdasági tények és adatok statisztikai feldolgozása szükségképpen az események mögött kullog. „Napjaink folyamatban lévő története esetében éppen ezért nagyon is gyakran kényszerülünk majd arra, hogy ezt a tényezőt, a legdöntőbbet, állandónak, az illető korszak *elején* talált gazdasági helyzetet az egész korszakra adottnak és változatlanoknak tekintsük, vagy pedig ennek a

helyzetnek csak olyan változásait vegyük figyelembe, melyek magukból a nyíltan elének táruló eseményekből erednek, és ezért ugyancsak nyilvánvalók.“ Engels hozzáteszi, hogy a gazdasági helyzet változásainak ez az elkerülhetetlen elhanyagolása hibák forrása lehet, de, mint írja, „a kortörténet összefoglaló ábrázolásának valamennyi feltétele elkerülhetetlenül hibaforrásokat rejt magában; ami azonban senkit sem tart vissza attól, hogy kortörténetet írjon“ (*Válogatott Művek* I. 1949. 95).

Ugyanakkor Engels számos írásában int arra, hogy a gazdasági oldalnak nem szabad nagyobb fontosságot tulajdonítani, mint aminő azt megilleti. Utal arra, hogy elméleti ellenfelekkel szemben Marxnak és neki az új történelemfelfogás *főelvét* kellett hangsúlyoznia, és nem volt mindig idejük és alkalmuk a többi, kölcsönhatásban részt vevő mozzanatot kellően méltatni. „De mielőtt valamely történelmi korszakot írunk le, vagyis az elméletet a gyakorlatban alkalmaztuk, megváltozott a dolog, és akkor nem volt lehetséges a tévedés“ (*Válogatott Művek* II. 1949. 189). Engels számos művében elemzi a politikai tényező viszonylagos önállóságát a gazdasággal szemben, óriási társadalmi szerepét. Engels fejtegetéseiben megtalálható minden alapeleme annak a Lenin megfogalmazta tételnek, miszerint a politika sűrített gazdaság, ám a politikának egyszersmind — társadalmi szerepét, fontosságát illetően — elsőbbsége van a gazdasággal szemben.

Úgy vélem, hogy elméleti-tudományos életünknek hasznára válna, ha szociológusaink, történészeink, politológusaink átgondolnák és jelenlegi körülményeinkre vonatkoztatnák Engels előbb vázolt útmutatásait. Nyilvánvaló például, hogy az információs „boom“, az adatközlésekben és -feldolgozásokban bekövetkezett változások (az a tény, hogy a világ bármelyik részén történt eseményről még abban az órában értesülhetünk, hogy a komputerek oly gyorsasággal dolgoznak fel oly roppant anyagot, amilyenre néhány évtizeddel ezelőtt gondolni sem lehetett, a szakosított intézmények, közlemények számának felduzzadása) egyrészt meggyorsítják a mai kutatóknak a megfelelő dokumentálódást, a „kullogás“, a lemaradás jelentős mértékben csökkenthető. Másrészt a dokumentációs anyag oly óriásira duzzadt, az Engels által bonyolultnak nevezett gazdasági folyamatok oly nagy mértékben tovább bonyolódtak, az ismeretek annyira specializálódtak, hogy gyakorlatilag kizárják a magános tudományos teljesítmények lehetőségét, szükségképpen a csoportos kutatást, a kollektív munkát, sőt a nemzetközi együttműködést igénylik. Mivel hasonló helyzet állott elő nemcsak a gazdasági tudományokban, hanem valamennyi társadalomtudományban, alapvető társadalomtudományi kutatás ma már nem képzelhető el másként, mint komplex — különböző szakok specialistáit felölelő — munkacsoportok igénybevételével.

Az utóbbi időben örvendetesen fellendült a marxista alapvetésű politikatudomány, szaporodnak a megjelenő munkák. Az államnak, funkcióinak, az állami élet alakulásának, a politikai intézmények és szervezetek működésének, jövőbeni fejlődésének, optimalizálási lehetőségeinek a tanulmányozása során politológusaink nem elégednek meg az általános sémákkal és alapelvekkel, hanem igyekeznek sokoldalúan figyelembe venni az ország gazdasági-társadalmi életében végbemenő változásokat. A Román Kommunista Párt X. Kongresszusán elhangzott jelentés a marxizmus tanításainak megfelelően hangsúlyozta annak szükségességét, hogy szocialista államunk problémáit a gazdasági-társadalmi változásoknak, az adott időszak jellegzetességeinek megfelelően tanulmányozzuk és értelmezzük. A politikai elemzésben a legötletesebb eszmefuttatás sem helyettesítheti a gazdasági-társadalmi viszonyok alapos, átfogó és sokrétű ismeretét. A politikai elemzéseknek nem — vagy nem csupán — politikai hitvallásokból kell kiindulniuk, hanem mindenekelőtt a gazdasági-társadalmi valóságból, hiszen „az állam funkcióinak jellege és súlya

együtt változik a társadalom fejlődésében, a szocializmus építésében végbemenő módosulásokkal" (Nicolae Ceaușescu: *Jelentés az RKP X. kongresszusán*). Maximális igény az alapvető gazdasági-társadalmi tények ismerete terén a jelenségek sokrétű, belső mozgásuknak megfelelő, árnyalt elemzése általános alaptételek ismételtetése helyett — Engels politikatudományi munkái ezeket a módszertani útmutatásokat is tartalmazzák.

A politikai szociológia és a politikatudomány szempontjából Engels legjelentősebb munkája kétségtelenül *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. Georges Balandier-nek, a nemrégiben megjelent *Politikai antropológia* ismert szerzőjének a jellemzése szerint a marxista államelmélet úgy, ahogyan azt Engels említett művében kifejti, szociológiai és történeti, amennyiben az államot a társadalom termékének tekinti, dinamikus, mivel kimutatja, hogy az államot a társadalmon belüli ellentmondások és konfliktusok tették szükségessé, kritikái, amennyiben az államot úgy tekinti, mint az első ideológiai hatalmat az ember fölött (*Anthropologie politique*. Paris, 1967. 150). Noha Balandier valamennyi igényes és komoly szociológushoz és politológushoz hasonlóan lényegében méltóképpen értékeli Engels munkáját és annak jelentőségét, néhány ellenvetést is tesz az engelsi koncepcióval szemben. Feltétlenül érdemes ezekre reflektálni, mert a felvetett problémák a politikai szociológia alapkategóriáit érintik, olyan kérdéseket, amelyek a marxista szociológusokat és politológusokat is foglalkoztatják.

Tulajdonképpen egy egész kérdéscsoportról van szó, a politikai szociológia több alapvető kategóriájáról, lévén, hogy az a mód, ahogyan az egyik vagy másik kategóriát felfogjuk, értelmezzük, szükségképpen meghatározza a többi értelmezését is. Gondolunk mindenekeelőtt a következő három kategóriára: *politika, állam, hatalom*.

A polgári irányzatú politikatudomány számos képviselője a politikai szociológia és a politológia központi kategóriáját, a hatalmat egy más kategóriában, a „befolyás”-ban, a „tekintély”-ben stb. oldja fel. Mivel az állam előtti társadalmakban is kétségtelenül létezett tekintély, egyes személyek befolyása módosította mások cselekedeteit és viselkedését, a politikatudomány legtöbb művelője a politikai jelenségeket az állam megjelenése előtti társadalmakban is fellelni véli. Az említett Balandier például főleg afrikanológiai kutatásaira alapítja politológiai fejtegetéseit, a politikai viselkedés sémáit afrikai törzseknél tanulmányozta. Balandier állítása szerint Engels munkájának egyik fogyatékosága az lenne, hogy következtetéseit csak európai történeti anyagra és azon belül is csak néhány klasszikus esetre alapozza.

Engels műveinek, általában a marxista társadalomfelfogásnak a mélyebb ismerete és megértése azonban alaptalanna teszi ezeket az ellenvetéseket.

Először is senki nem óvott Marxnál és Engelsnél határozottabban attól, hogy egyik vagy másik megállapítását minden esetben és minden körülmények között érvényes sémaként kezeljék. Hiszen említett művében maga Engels is arra törekedett, hogy egyaránt kiemelje a görög, a római, a német államalakulás közös, alapvető tendenciáit és sajátosságait. A XX. század derekán azt róni fel Engelsnek, hogy száz évvel ezelőtti elemzése nem vonatkoztathatóak például bizonyos afrikai esetekre (az egész afrikanológia jóval Engels halála után indult tulajdonképpen fejlődésnek) — legalábbis érthetetlen. Annál is inkább, mert hiszen maga Balandier is utal „az ázsiai termelési mód” problémájára, és felfigyel arra, hogy Marx

és Engels a társadalmi-politikai fejlődés más útjaival is számolt, nemcsak a klasszikus európaival. Engels nem törekedett egyetemes érvényű sémák kialakítására, hanem arra, hogy — amint mondotta — a történelem materialista felfogását és a dialektikát érvényesítse konkrét és speciális folyamatok megértésében. Nincs az a marxista, aki arra törekedne, hogy Engelsnek a görög állam kialakulására vonatkozó fejtegetéseit valamely afrikai nép politikai fejlődésére kívánja ráhúzni. Ellenben napjaink politikai-szociológiai irodalmának egésze bizonyítja, hogy a történelmi materialista szemléletmód, a dialektikus módszer a leghatékonyabb eszköz a társadalmi-politikai jelenségek és folyamatok megértésére, és ebben az értelemben Marx és Engels tanításai valóban általános érvényűek.

Ami a hatalom kérdését illeti, éppen Engels érdeme, hogy tudományos különbséget tesz a politikai hatalom (egy osztály szervezett uralma) és a „befolyás”, „tekintély” között. Csak utalok itt Engels *A tekintélyről* című kitűnő esszéjére, valamint arra az ismert megjegyzésére, miszerint a civilizált állam legitímabb rendőrszolgájának több a „tekintélye”, mint a nemzeti társadalom valamennyi szervének együttvéve, de a civilizált állam legnagyobb államférfija vagy hadvezére is megirigyelheti a legkisebb nemzetségfőt azért a kényszerszertől mentes és magától értetődő tiszteletért, amellyel körülveszik (*Válogatott Művek* II. 1949. 316). Engels különválasztja a politikai hatalmat a befolyás, a tekintély valamennyi másfajta megnyilvánulásától, és ez hatalmas lépés a politikai szociológia tudományos megalapozása terén. (Azok, akik eltekintenek ettől, akik a hatalom politikai tartalma helyett a személyek közötti kapcsolatokban érvényesülő mindenfajta befolyásolás mechanizmusát vizsgálják, végső fokon ugyanazzal a sémával írják le azt, ahogyan egy kormány befolyásolja a népet, mint azt, ahogyan egy anyós érvényesíti akaratát a családon belül.)

Miután minden megelőző és utána következő társadalomtudósnál szabatosabban fogalmazta meg a politikai hatalom és az állam lényegét, nyilvánvaló, hogy az *osztályuralom* értelmében felfogott *politikai hatalmat*, az *egy osztály szervezett és külön közhatalommal rendelkező uralmaként* felfogott *államot* megkülönbözteti és élesen elhatárolja minden megelőző társadalmi szervezési formától. Az *így* felfogott politikai hatalom és állam a társadalom bizonyos fejlettségi fokán jelent meg, akkor, amikor az osztályantagonizmusok felmorzsolódással fenyegették a társadalmat, és a társadalmi fejlődésnek egy igen magas fokán, amikor megszűnnek az osztályantagonizmusok, és „a termelést a termelők szabad és egyenlő társulása alapján újjászervezik”, a régiségek múzeumába, a rokka és a bronzbalta mellé kerül (*Válogatott Művek* II. 1949. 314. és 318).

Azt jelenti-e ez, hogy mindazok, akik a politika előzményeit és forrásait államelőtti társadalmi alakulatokban keresik, téves úton járnak? Azt hiszem, hogy éppen Engels munkái alapján felelhetünk nemmel erre a kérdésre. Az az állítás, amely a nemzeti társadalmakat *teljesen* politikamentesnek tünteti fel, nem kevésbé téves, mint az, amely a modern társadalomra jellemző politikai viszonyokat vetít vissza az előbbiekre. Engels munkája történeti fejlődésében mutatja be az állam kialakulását, az államot a társadalom történeti fejlődése termékének tekinti, és nem valamilyen, a társadalomra kívülről kényszerített hatalomnak. Engels számos politikai jelenséget ír le a nemzeti szervezetben, sőt, még „alkotmányról” is beszél az állam kialakulása előtt. A marxista társadalomtudomány művelőinek nemcsak a politológia legújabb irányzatai hatására, de elsősorban a klasszikusok fejtegetései alapján kerülniük kell az olyan sztereotípiákká vált megfogalmazásokat, mint azt, hogy a politika az állam megjelenése óta létezik, léte az állam létehez kötött és hasonló. Valóban, *amennyiben* a politikát csak osztályok közötti viszonyokként,

a politikai hatalmat csak osztályuralomként fogjuk fel, ezek a megállapítások helytállóak. Érthető, ha a marxizmus hosszú időn át éppen erre helyezte a hangsúlyt. De Engels munkája is tanúsítja, hogy a politika kategóriájának tartalma nem esik egybe az állam kategóriájának tartalmával, hogy beszélhetünk politikáról (nem osztályviszonyok, osztályuralom értelemben) az állami lét előtt is (és az elkövetkező nemzedékek majd meglátják, mi lesz a helyzet az állam eltűnése után).

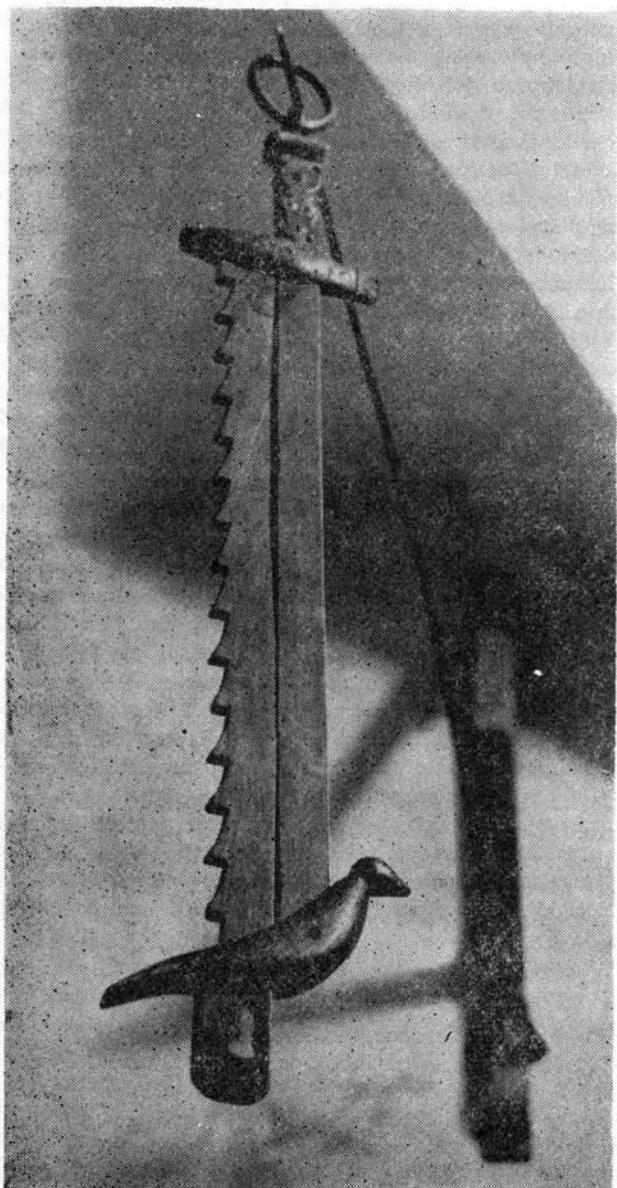
Míndez egyáltalán nemcsak szakembereket érdeklő kérdés, és nem szeretnék olyan megvilágításban feltűnni, mintha Engelsről megemlékezvén az ősközösségi társadalom problémáinak a jobb megismerését tartanám legsürgetőbb feladatunknak. Ugyanúgy, ahogy az Engelsnél pontosan körülhatárolt értelemben használt *politika, hatalom, állam* és hasonló kategóriákat nem lehet *tale-qualè* az ősközösség viszonyaira alkalmazni, nem lehet a jelenlegi szocialista társadalom politikai életére, viszonyaira, intézményeire sem. Pontosabban, a szocialista társadalmi fejlődés tapasztalatai alapján ezek a kategóriák új tartalommal gazdagodnak, másrészt a megváltozott valóság pontos elméleti megragadásának az igénye új kategóriákkal való kiegészítésüket teszi szükségessé. Minél mélyebbre ható és átfogóbb szerepet játszik társadalmunkban a szocialista demokrácia, annál inkább eltávolodunk a politikai hatalomnak, az állam Engels leírta és meghatározta történeti időszakokhoz kapcsolódó jellegzetességeitől, annál kevésbé bizonyul elegendőnek a politikai szociológiában és a politológiában a „klasszikus” kategóriaállomány.

Ezzel kapcsolatosan még csak egy kérdésre kívánok utalni. Az állam kialakulását vizsgálva Engels finom és árnyalt elemzéssel két körülményre hívja fel a figyelmet: a) arra, hogy az állam annak bevallása, hogy a társadalom kibékíthetetlen ellentétekre hasadt, amelyek leküzdésére képtelen; b) arra, hogy az összeütközéseket egy meghatározott „rend” határain belül tartja, mert ellenkező esetben az ellentétes osztályok meddő küzdelemben semmisítenék meg egymást és a társadalmat. Magától értetődő és tudományos szempontból helyes, ha a marxista kutatók a polgári állam és politikai rend vizsgálatában az első körülményre helyezik a hangsúlyt, és ha bírálják mindazokat a polgári felfogásokat, amelyek szinte kizárólag a második körülményre korlátozzák a tőkésállam szerepét. Az utóbbi évtizedek társadalmi-politikai fejlődésének a fényében azonban nyilvánvaló hiba volna eltekinteni attól, hogy a jelenkori polgári államnak ilyen vonatkozású funkciói és szerepei is vannak. Másrészt nyilvánvaló, hogy a szocialista állam esetében, és különösen annak jelenlegi fejlettségi szakaszában, a hangsúly az államok azon szerepeire és funkcióira tevődik, amelyek a társadalmi szervezéssel kapcsolatosak. „A sokoldalúan fejlett szocialista társadalom, a kommunizmusra való átmenet feltételei megteremtésének távlatában az állam funkciói még inkább megváltoznak majd, belső tevékenysége a termelés, a tudományos és művelődési élet megszervezésére összpontosul... A társadalomszervezés, a sokoldalú állami tevékenység, a társadalmi viszonyok tökéletesítése lényeges feltétele hazánk előrehaladásának a szocializmus útján” (Nicolae Ceaușescu: *Jelentés az RKP X. kongresszusán*).

Külön kellene szólnunk Engels politikatudományi írásainak egy jól ismert csoportjáról: katonai és hadászati írásairól; ez azonban túlságosan kitérítene írásunk kereteit. Csak egyetlen ide kívánczó gondolatot: jó lenne, ha örvendetesen gyarapodó szociológiai irodalmunkban a *hadseregszociológia* is megkapná érdem szerinti helyét. Annak idején Marx és Engels történelmi materialista felfogásuk egyik legmeggyőzőbb erejű bizonyítékaként tárgyalták a hadsereg társadalmi problémáit.

Egyébként a modern szociológia fejlődése bizonyítja, hogy a szociológiának ez az ága a szociológiai mozgalom egészének alakulására is pozitív hatással volt.

Lenin Engelst méltató soraival kezdtük jegyzeteinket, fejezzük is be az ő Marx-ról és Engelsről mondott szavaival: „Ezek az igazi emberek. Tőlük kell tanulni. Erről az alapról nem szabad letérnünk.“

*Szabó Tamás:
Lámpatartó*